

นิพนธ์ต้นฉบับ

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของของชนเผ่ามลาบรี กรณีศึกษา : มั่นป่าบริเวณ
ศูนย์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชนน้าสะเนียน-ห้วยลู่ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

**Ethnobotany of Mlabri Tribe Case study: Wild Yams at
Khun Nam Sanien-Huay Loo Learning Centre, Muang District, Nan Province**

เชิดศักดิ์ ทัพไหญ่^{1*}

มานะ จิตฤทธิ

เทพณรงค์ ยะสุก³Chirdsak Thapyai^{1*}Mana Jitrit²Thepnaronk Yasook³¹คณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก 65000

Faculty of Agriculture, Natural Resources and Environment, Naresuan University, Phitsanulok 65000, Thailand

²ส่วนจัดการป่าชุมชน สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 3 สาขาแพร่ กรมป่าไม้ อ.เมือง จ.แพร่ 54000

Division of Community Forest Management, Department of Forest Resource Management 3, Royal Forest Department, Muang District, Phrae 54000, Thailand

³โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎรและฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร บ้านห้วยหยวก อ.เมือง จ.น่าน 55000

Ban Huay Yuak Quality of life Development and Forest Restoration Project, Muang District, Nan 55000, Thailand

*Corresponding Author, E-mail: chirdsakt@nu.ac.th

รับต้นฉบับ 3 ธันวาคม 2559

รับลงพิมพ์ 14 กุมภาพันธ์ 2560

ABSTRACT

Ethnobotanic study of wild yams and preliminary utilization of Mlabri tribe in Nan Province were carried out for species identification, botanical characters and usages of wild yams found in natural forest at Khun Nam Sanien-Huay Loo Learning Centre, Muang District, Nan Province. The study was conducted by surveyed and collected plant specimens from October 2014 to July 2016. There were 7 species of wild yams enumerated from the study area. All specimens were classified by Mlabri's knowledge and experience as 5 species are edible i.e. *Dioscorea alata* L., *D. decipiens* Hook.f., *D. glabra* Roxb., *D. hamiltonii* Hook.f. and *D. wallichii* Hook.f., and inedible 2 species i.e. *D. bulbifera* L. and *D. pentaphylla* L.. Most utilization of their tubers were eaten after cooked by fire or boiled with water in bamboo stem.

Keywords: Ethnobotany, Wild yams, Mlabri tribe, Nan province

บทคัดย่อ

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของม่านป่าและการใช้ประโยชน์เบื้องต้นโดยชนเผ่ามลาบรีในจังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงชนิด ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และการใช้ประโยชน์เบื้องต้นของม่านป่า ที่พบในพื้นที่ป่า

ธรรมชาติ บริเวณศูนย์เรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชนน้ำสะเนียน-ห้วยถั่วอำเภอมือง จังหวัดน่าน โดยการสำรวจและเก็บตัวอย่างพืชระหว่างเดือนตุลาคม 2557 – กรกฎาคม 2559 ผลการศึกษาพบมันป่า 7 ชนิด จำแนกตามความรู้และประสบการณ์ของชาวมลาบรี ออกเป็นชนิดพันธุ์ที่กินได้ 5 ชนิด ได้แก่ ไกว (*Dioscorea alata* L.) ทรูด (*D. decipiens* Hook.f.) จะแระ็ก (*D. glabra* Roxb.) มะ (*D. hamiltonii* Hook.f.) และ กะทาด (*D. wallichii* Hook.f.) กินไม่ได้ 2 ชนิด ได้แก่ มะกูด (*D. bulbifera* L.) และ กะโท (*D. pentaphylla* L.) การใช้ประโยชน์ของหัวมันส่วนใหญ่จะต้องทำให้สุกด้วยความร้อนด้วยการเผาหรือหลามในกระบอกไม้ไผ่ ก่อนรับประทาน

คำสำคัญ: พืชศาสตร์พื้นบ้าน มันป่า ชาวมลาบรี จังหวัดน่าน

คำนำ

มลาบรี (Mlabri) เป็นชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์ มองโกลอยด์ดั้งเดิมในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดำรงชีวิตเร่ร่อนไม่ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง เดิมมีถิ่นฐานอยู่ในเขตจังหวัดสาขะบุรี ประเทศลาว (Flatz, 1963) ต่อมาเริ่มอพยพไปอยู่ตามที่ต่างๆ เช่น ภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ภูกระดึง จังหวัดเลย ดอยเวียงสระ จังหวัดเชียงใหม่ และดอยช้าง จังหวัดเชียงราย ปัจจุบันพบชนเผ่ามลาบรีอาศัยอยู่ในเขตอำเภอเวียงสา และอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน และในพื้นที่บ้าน ทะวะ อำเภอสอง บ้านห้วยฮ่อม อำเภอร่องวาง จังหวัดแพร่ เท่านั้น (หมั่นวลี, 2537)

การสร้างที่อยู่อาศัยภายในการสื่อสาร ตลอดจนภูมิปัญญาในการใช้ชีวิตในป่าอันได้แก่การล่าสัตว์ หาของป่าและยารักษาโรค ล้วนได้มาจากประสบการณ์ที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ไม่มีการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหารแต่อย่างใด ดังนั้นอาหารหลักจำพวกแป้งเกือบทั้งหมดของมลาบรีจึงได้มาจากการขุดหาหัวมันป่ามากินเป็นอาหาร (นเรนทร์, 2555) ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเนื่องจากมันป่าหลายชนิดมักมีการสะสมสารพิษไว้ในหัวใต้ดิน ซึ่งสารพิษดังกล่าวเหล่านี้อาจมีอันตรายได้ถึงชีวิต หากไม่ได้มีการกำจัดพิษหรือปรุงให้ถูกวิธีเสียก่อน (Chayamarit, 1992)

มันป่า (wild yams) ถือได้ว่าเป็นพืชที่ให้แป้งและพลังงานแก่มนุษย์มาเป็นเวลาช้านานแล้วเนื่องจากสามารถขึ้นอยู่ได้ในเกือบทุกสภาพพื้นที่ ทั้งในพื้นที่รกร้างขาดแคลนธาตุอาหาร พื้นที่เปิดโล่งริมถนน พื้นที่

ถูกบุกรุกมีไฟไหม้เป็นประจำเขตเกษตรกรรม ไปจนถึงพื้นที่ป่าอันอุดมสมบูรณ์ มันป่าที่คนไทยนิยมนำมารับประทาน ได้แก่ กลอยหรือมันกลอย (*Dioscorea hispida* Dennst.) มันอ่อนหรือมันมือเสือ (*D. esculenta* (Lour.) Burkill) และมันเถิดหรือมันเสา (*D. alata* L.) เป็นต้น ทำให้มีการนำกลอย มันอ่อนและมันเสา มาปลูกไว้บ้างตามสวนหรือพื้นที่เกษตรกรรมหลายแห่ง (Thapayai, 2004) แต่ด้วยเหตุที่มันป่าไม่ได้เป็นพืชอาหารหลักที่คนไทยรับประทานเหมือนข้าว หรือพืชที่ให้แป้งชนิดอื่นๆ ดังนั้นบทบาทและความสำคัญของมันป่าที่คนไทยรู้จักนำมาใช้ประโยชน์จึงมีอยู่น้อยมาก ทั้งๆที่คุณค่าทางอาหารและสารเคมีที่มีอยู่ในหัวมันป่าเหล่านี้มีอยู่อย่างมากมาย ทั้งในรูปของแป้ง โปรตีน น้ำตาล (ในรูปของซูโครส และกลูโคส) และวิตามินซี (Coursey, 1967)

อย่างไรก็ตามจากรายงานของ Thapayai (2004) พบว่าผู้คนในชนบทหลายท้องที่ยังคงมีการใช้ประโยชน์จากมันป่าอยู่พอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนพื้นเมืองหรือชนเผ่า ตัวอย่างเช่น ชาวมลาบรีที่อาศัยอยู่ในภาคเหนือ หรือชาวชาไกที่อาศัยอยู่ในภาคใต้ ซึ่งล้วนแต่อาศัยอยู่ในเขตป่าสมบูรณ์ และต้องดำรงชีพจากการขุดหาหัวมันป่ามาเป็นอาหารหลัก แต่เนื่องจากวิถีชีวิตที่เร่ร่อนดำรงชีพอยู่ในป่าที่บั้น ไม่ชอบพบปะผู้คนจากในเมือง (Laurent, 2001) เพราะเกรงว่าจะถูกทำร้าย ทำให้การติดต่อหรือสอบถามข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชนเผ่าเหล่านี้เกิดขึ้นได้ยาก ส่งผลให้ข้อมูลการใช้ประโยชน์ต่างๆ ของมันป่า ทั้งในเรื่องของชนิดพันธุ์ที่ถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ วิธีการขุดหา ตลอดจนวิธี

ในการเตรียมและปรุงเป็นอาหารที่จะไม่ได้รับอันตราย หากมีสารพิษที่สะสมอยู่ยังไม่ถูกเผยแพร่ออกมา ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่าชนเผ่ามลาบรีรู้จัก จดจำ และแยกแยะชนิดของมันป้าที่นำมาใช้ประโยชน์ มีวิธี ในการกำจัดพิษและปรุงอาหารที่ถูกต้องได้อย่างไร ด้วย เหตุนี้ทางคณะผู้ปฏิบัติงานในโครงการพระราชดำริที่ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎรและพื้นฟู ป่าต้นน้ำลำธาร ในพื้นที่จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นหมู่บ้าน ของชนเผ่า มลาบรี จึงได้ร่วมกันทำการศึกษาวิจัย โดย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงชนิดพันธุ์ที่ถูกต้อง ลักษณะ ทางพฤกษศาสตร์และการใช้ประโยชน์เบื้องต้นของมันป้า โดยชนเผ่ามลาบรี อันที่จะทำให้เกิดการอนุรักษ์ให้มันป้า เหล่านี้เป็นต้นทุนทางพันธุกรรมที่สำคัญยิ่ง ต่อความ มั่นคงของพืชอาหารที่ให้แบ่งต่อไป

อุปกรณ์ และวิธีการ

พื้นที่ศึกษา

ศูนย์เรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนน้ำ สะเนียน-ห้วยถั่ว ตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตน ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่า สงวนแห่งชาติป่าน้ำยาวน้ำสวด บ้านสองแคว หมู่ที่ 5 ตำบลสะเนียน อำเภอเมืองน่าน และพื้นที่บางส่วนของ ตำบลบ้านพื อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน (Figure 1) โดยพื้นที่ของโครงการแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ พื้นที่ ศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นพื้นที่วางแผนเตรียมความพร้อมพื้นที่ ชุมชนแห่งใหม่ โดยกรมป่าไม้ได้น้อมเกล้าถวายพื้นที่ บริเวณนี้จำนวน 1,905 ไร่ เป็นพื้นที่ทรงงาน และพื้นที่ แนวกันชนรอบพื้นที่ศูนย์เรียนรู้ฯ อยู่ในความรับผิดชอบ ของโครงการ สังกัดกรมป่าไม้เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และเป็นแนวกันชนกับพื้นที่อื่นๆ ที่อยู่โดยรอบ จำนวน 5,095 ไร่ (ศูนย์เรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนน้ำ สะเนียน-ห้วยถั่ว, 2559)

สืบเนื่องจากพระราชดำริของสมเด็จพระเทพ รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงมีความห่วงใย

เรื่องความเป็นตัวตนและวัฒนธรรมของชนเผ่ามลาบรี จะสูญหายและให้หาแนวทางการพัฒนาให้มลาบรีอยู่กับ ป่ามีชีวิตแบบดั้งเดิมแต่สามารถรู้เท่าทันโลกปัจจุบัน มี การคุ้มครองเสรีภาพของชนเผ่ามีการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม ให้คงอยู่สืบไป อีกทั้งให้ทุกฝ่ายที่มีส่วน เกี่ยวข้องร่วมการส่งเสริมให้ชนเผ่ามลาบรีปลูกข้าวเพื่อ เอาไว้ใช้บริโภค และส่วนที่เหลือให้นำไปจำหน่ายเพื่อ เป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว จากแนวพระราชดำริดังกล่าว ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ร่วมสนองพระ ราชดำริ โดยเฉพาะกรมป่าไม้ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบพื้นที่ โครงการได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตของชนเผ่า มลาบรีขึ้นหลายแห่ง ได้แก่ ศูนย์ภูฟ้าพัฒนา ในอำเภอบ่อเกลือ โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและป่าต้นน้ำลำธาร บ้านห้วยหยวกตามพระราชดำริฯ ในอำเภอเวียงสาต่อมา เมื่อมีชาวมลาบรีในศูนย์ภูฟ้าเป็นจำนวนมาก และพื้นที่ ในโครงการฯ บ้านห้วยหยวก ซึ่งมีขนาดพื้นที่จำกัดไม่ สามารถขยายพื้นที่เพื่อพัฒนาในด้านต่างๆ ได้ ทางกรม ป่าไม้จึงได้มีการขยายโครงการไปที่เขตป่าสงวนแห่ง ชาติป่าน้ำยาวน้ำสวด บริเวณบ้านสองแคว หมู่ที่ 5 ตำบล สะเนียน อำเภอเมือง และพื้นที่บางส่วนของตำบลบ้าน พื อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน จัดตั้งเป็น ศูนย์เรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ชุมชนน้ำสะเนียน-ห้วยถั่ว ตาม พระราชดำริฯ ขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558 และ ได้พัฒนาพื้นที่ชุมชนมลาบรีแห่งใหม่มาจนถึงปัจจุบัน โดยข้อมูลในเดือนเมษายน 2559 มีจำนวนประชากร มลาบรีที่พักอยู่ในโครงการทั้งหมด 11 ครอบครัว 41 คน มีพื้นที่นาดีรวม 30 ไร่ ชาวมลาบรีเรียนรู้และสามารถ ปลูกข้าวได้เอง มีผลผลิตพอกิน มีพื้นที่ปลูกพืชแบบ ผสมผสานระบบวนเกษตร ครอบครัพละ 2 ไร่ รวม 22 ไร่ มีการเลี้ยงปลาในกระชังและสระธรรมชาติ เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู ใช้ไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ ที่ได้รับการ สนับสนุนจากกระทรวงพลังงาน (ศูนย์เรียนรู้เพื่อพัฒนา คุณภาพชีวิตชุมชนน้ำสะเนียน-ห้วยถั่ว, 2559)

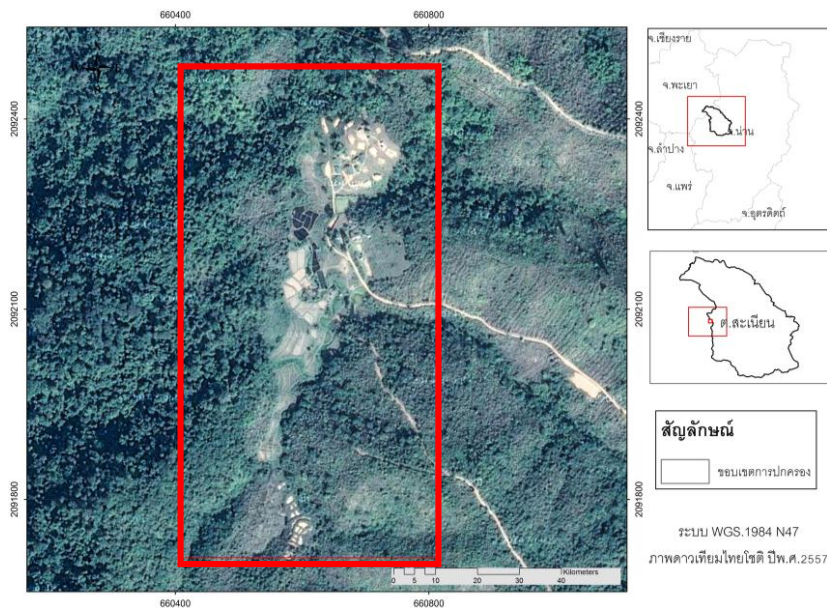

Figure 1 Map of Khun Nam Sanien-Huay Loo Learning Centre, Muang District, Nan Province. (source:Geo-Informatics and Space Technology Development Agency, 2016)

การสำรวจและเก็บตัวอย่างพืช

1. ศึกษาเอกสาร งานวิจัยและตัวอย่างพันธุ์ไม้รักษาสภาพ (preserved specimens) ของมันป่าในประเทศไทย ที่เก็บรักษาไว้ในหอพรรณไม้ (BKF) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช และพิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพ (BK) กรมวิชาการเกษตร เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการสำรวจ เก็บตัวอย่าง และจำแนกชนิด

2. สำรวจและเก็บตัวอย่างมันป่าที่พบในพื้นที่ป่าธรรมชาติ ศูนย์เรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนน้ำสะเนียน-ห้วยลู่ ตามพระราชดำริฯ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ระหว่างเดือนตุลาคม 2557 ถึงเดือนกรกฎาคม 2559 อย่างน้อย 1 เดือนต่อ 1 ครั้ง โดยเก็บตัวอย่างของพืชที่มีทั้งใบ ดอก ผล และเมล็ด พร้อมทั้งส่วนของหัวใต้ดิน เพื่อนำมาประกอบในการศึกษาลักษณะทางสัณฐานวิทยา และระบุชนิด

3. นำตัวอย่างพืชที่มีใบ ดอกและผล มาจัดทำพันธุ์ไม้รักษาสภาพ โดยนำไปอบที่อุณหภูมิ 60 – 70 องศาเซลเซียส เป็นเวลาประมาณ 48 ชั่วโมง หรือจนกว่าตัวอย่างจะแห้งสนิท ส่วนโครงสร้างของดอกที่เสียรูปทรงได้ง่าย จะนำไปเก็บรักษาในเอทานอล 70%

เมื่อตัวอย่างพรรณไม้แห้งสนิทแล้ว จะนำไปเย็บติดกับกระดาษแข็ง พร้อมทำป้ายบันทึกประจำตัว (label) เพื่อส่งไปเก็บรักษาไว้ในหอพรรณไม้ (BKF) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชต่อไป

4. ระบุชนิดหาชื่อวิทยาศาสตร์ที่ถูกต้องของพืช โดยพิจารณาจากลักษณะทางสัณฐานวิทยาของพืชอย่างละเอียดทั้งรูปร่าง โครงสร้างและขนาดของส่วนต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งดอกและผล ร่วมกับการใช้รูปวิธาน (key) จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งเปรียบเทียบกับตัวอย่างพันธุ์ไม้รักษาสภาพที่เก็บรักษาไว้ในหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืชเพื่อยืนยันความถูกต้อง

5. บรรยายลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ของมันป่าแต่ละชนิดโดยละเอียด ประกอบกับภาพถ่ายและภาพวาดลายเส้นของพืชจากตัวอย่างในข้อ 3 พร้อมทั้งจัดทำรูปวิธานระบุชนิด (key to species) ของมันป่าที่พบในพื้นที่ศึกษา

6. ข้อมูลการใช้ประโยชน์เบื้องต้นของมันป่าได้จากการสอบถามจากชาวมลาบรีที่มีบ้านพักอยู่ภายในศูนย์เรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนน้ำสะเนียน-ห้วยลู่

ด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะจงจากผู้ที่มีประสบการณ์ในการขุดหาหมันจากป่าและเคียงช้างอยู่ในป่ามาก่อน ทั้งในเรื่องของความสามารถในการจดจำชนิดของหมันป่า แหล่งที่พบ การขุดหา ขั้นตอนในการเตรียมเป็นอาหาร ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากหมันป่าในรูปแบบอื่นๆ เช่น ใช้เป็นสมุนไพร หรือใช้ประกอบในพิธีกรรม

ผลและวิจารณ์

ผลการศึกษาพบหมันป่าจำนวน 7 ชนิด (Table 1) จำแนกตามความเชื่อและประสบการณ์ของชนเผ่ามลาบรี เป็นหมันป่าที่กินได้ 5 ชนิด และกินไม่ได้ 2 ชนิด ไม่มีการใช้เป็นสมุนไพรหรือใช้ประกอบในพิธีกรรม จากจำนวนชนิดพันธุ์ของหมันป่าที่สำรวจพบในการศึกษาครั้งนี้ 7 ชนิด คิดเป็นเพียงร้อยละ 16.7 จากจำนวนที่มีรายงานไว้ในประเทศไทย 42 ชนิด (Wilkin and Thapayai, 2009) เนื่องจากพบว่าพื้นที่ป่าธรรมชาติดั้งเดิมส่วนใหญ่ที่เป็นชุมชนของชาวมลาบรี และป่าไม้โดยรอบศูนย์เรียนรู้ฯ รวมไปถึงพื้นที่ป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำสำคัญของจังหวัดน่าน ได้ถูกบุกรุกและแปรสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมลงค่อนข้างมาก สอดคล้องกับจากการศึกษาของ กัญจน์ธญา และจรัสธร (2557) ที่รายงานสาเหตุสำคัญของพื้นที่ป่าไม้ที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง เกิดจากการถูกบุกรุกและจับจองพื้นที่เพื่อทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และสวนยางพารา ทำให้ชนิดของหมันป่าที่สำรวจพบมีน้อยเหลือเพียงชนิดพันธุ์ที่ทนต่อการรบกวนและสามารถเจริญเติบโตได้ในพื้นที่ค่อนข้างเปิดโล่งบริเวณชายป่าเท่านั้น ไม่มีความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ ทำให้โอกาสในการไปหาของป่าหรือขุดหาหมันภายในป่ามีน้อยลง ส่งผลให้ชาวมลาบรีรุ่นใหม่จำนวนมาก ไม่รู้จักทั้งชนิดและการขุดหาหมันป่ามาใช้ประโยชน์

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวมลาบรีในศูนย์เรียนรู้ฯ แห่งนี้ ไม่ได้รับประทานหมันป่าเป็นอาหารหลัก หรือบ่อยครั้งเหมือนเมื่อเคียงช้างอยู่ในป่าเนื่องจากอาหารส่วนใหญ่จะเป็นข้าวที่ปลูกไว้ปลาที่เลี้ยงในกระชังและอาหารที่ซื้อจากตลาดหรือมีรถนำเข้ามาขาย ดังนั้นหัวของหมันป่าจึงเป็นเพียงอาหารตามฤดูกาลเท่านั้น ที่ขุด

มากินระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม ซึ่งเป็นช่วงที่หมันป่ามีแป้งสะสมไว้มากที่สุดก่อนที่ลำต้นเหนือดินจะเหี่ยวแห้งไป จากข้อเท็จจริงที่กล่าวมานี้ ทำให้ทราบว่าชนเผ่ามลาบรีที่ยังรู้จักชนิดและใช้ประโยชน์หมันป่าเป็นอาหาร มีจำนวนน้อยลงเหลือเพียงเฉพาะคนรุ่นเก่าที่เคยอาศัยอยู่ในป่ามาก่อนเท่านั้น แม้ว่าชาวมลาบรีรุ่นใหม่อาจเคยกินหมันป่าอยู่บ้าง แต่ก็นานๆครั้ง ที่จะมีเพื่อนบ้านหามาได้ เพราะจากการสอบถามชาวมลาบรีรุ่นหนุ่มสาวจำนวนหนึ่ง บอกตรงกันว่าพวกเขาไม่รู้จักหรือเคยเข้าไปขุดหาหมันป่าเลย เนื่องจากไม่สามารถจำแนกชนิดของหมันป่าว่ากินได้หรือมีพิษ สอดคล้องกับการศึกษาของ คมกริช และดวงใจ (2552) ที่รายงานการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนเผ่ามูเซอคำในอำเภอแม่สวด จังหวัดตาก พบพืชที่สามารถนำมาเป็นอาหารได้ถึง 60 ชนิด แต่ไม่มีรายงานชนิดของหมันป่าที่ถูกนำมาใช้เป็นอาหารเลยแม้แต่ชนิดเดียว ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีผู้รู้จักชนิด หรือไม่มีประสบการณ์ในการใช้ประโยชน์พืชดังกล่าว

มากไปกว่านั้น ปัจจุบันชาวมลาบรีไม่ได้ดำรงชีพแบบดั้งเดิมในป่าธรรมชาติอีกแล้ว แต่ได้ออกมาตั้งชุมชนในพื้นที่ที่ทางราชการจัดสรรให้ มีการเพาะปลูกข้าว ไม้ผลและเลี้ยงสัตว์ รวมไปถึงการเรียนหนังสือโดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ทำให้ชาวมลาบรีรุ่นใหม่ออกไปหางานในเมืองหรือรับจ้างเป็นแรงงานทำไร่ในชุมชนมั่ง ได้รับค่าแรงเป็นหมูบ้าง เป็นเงินบ้าง ส่งผลให้ชาวมลาบรีเปลี่ยนไปใช้ชีวิตแบบชุมชนทั่วไป ที่อาหารการกินส่วนใหญ่มาจากการเพาะปลูกและซื้อหาจากตลาด สอดคล้องกับ Laurent (2001) ที่พบว่าการสร้างทางและถนนเข้ามาในเขตชุมชน ทำให้มีความสะดวกเศรษฐกิจโดยรวมดีขึ้น แต่จะทำให้ความเป็นชนเผ่าลดน้อยลง โดยเฉพาะประเพณี ความเชื่อและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เช่น การจุดไฟด้วยหิน หรือจุดไฟด้วยไม้ที่เสียดสีกัน จะไม่มีอีกต่อไป การเดินด้วยเท้าไปไกลๆ จะเปลี่ยนไปใช้รถเพื่ออำนวยความสะดวก การหาสมุนไพรลดน้อยลง เนื่องจากใช้ยาแผนปัจจุบันแทน (นเรนทร์, 2555)

Table 1 Species List of Wild Yams found in natural forests of Khun Nam Saien-Huay Loo Learning Centre, Nan Province.

No.	Scientific Name	Mlabri's Name	Utilization by Mlabri
1	<i>Dioscorea alata</i> L.	Kwai (ไกว), Kway (กวาย)	Edible, tasty, often consumed
2	<i>D. bulbifera</i> L.	Ma Kood (มะกูด), Mla Kood (มะละกูด)	Inedible, cause of irritate
3	<i>D. decipiens</i> Hook.f.	Trood, (ทรูด)	Edible, slightly bitter
4	<i>D. glabra</i> Roxb.	Ja Raek (จ๊ะแร็ก)	Edible, too many fibers but a few starchy tuber
5	<i>D. hamiltonii</i> Hook.f.	Ma (มะ), Hma (ฮมะ)	Edible, good flavor, often consumed
6	<i>D. pentaphylla</i> L.	Ka Tho (กะโท)	Inedible, toxic
7	<i>D. wallichii</i> Hook.f.	Ka Thad (กะทาด)	Edible, but not good flavor

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของมันป่าที่พบ มีทั้งหัวสะสมอาหารใต้ดินแบบอายุปีเดียว (annual) และอายุหลายปี (perennial) ใบเดี่ยว (simple leaf) หรือใบประกอบ (compound leaves) ออกดอกเป็นช่อกระจุก (raceme) หรือช่อแยกแขนง (panicle) จัดเป็นพืชแยกเพศต่างต้น (dioecious plants) ที่สร้างดอกเพศผู้ (male flower) และดอกเพศเมีย (female flower) แยกกัน

ดอกทั้งสองเพศมีกลีบเลี้ยงและกลีบดอกอย่างละ 3 กลีบ ดอกเพศผู้มีเกสรเพศผู้ 6 อัน ดอกเพศเมียมีรังไข่ใต้ฐานรองดอก (inferior ovary) จำนวน 3 คาร์เพล (carpel) ผลแตกออกเมื่อแก่ตามตะเข็บ (loculicidal capsule) เมล็ดจำนวน 2 เมล็ดต่อคาร์เพล มีปีกกลมล้อมรอบเมล็ด หรือปีกยาวติดด้านล่างของเมล็ด

1. ฐานจำแนกชนิด

1. ลำต้นเลื้อยพันในทิศทางตามเข็มนาฬิกา

2. ใบเดี่ยว รูปไข่ถึงไข่กว้าง ฐานใบเว้าลึกรูปหัวใจ ผิวใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน 2. *D. bulbifera*

2. ใบประกอบแบบนิ้วมือ ใบย่อย 3 – 5 ใบ รูปรีแกมหอกกลับ

ฐานใบรูปกลม ผิวใบมีขนปกคลุมหนาแน่นทั้งสองด้าน 6. *D. pentaphylla*

1. ลำต้นเลื้อยพันในทิศทางทวนเข็มนาฬิกา

3. ลำต้น ใบ และช่อดอก มีขนปกคลุมหนาแน่น 3. *D. decipiens*

3. ลำต้น ใบ และช่อดอก เกลี้ยง

4. ลำต้นมีครีบริบหรือร่องตื้นๆ ตามยาว

5. ลำต้นมีครีบริบ 4 ครีบริบตามยาว 1. *D. alata*

5. ลำต้นมีร่องตื้นๆ ตามยาว ไม่มีครีบริบ 5. *D. hamiltonii*

4. ลำต้นเรียบ ไม่มีครีบริบหรือร่องตามยาว

6. ใบเรียงสลับ โคนและปลายก้านใบมีสีชมพูอมแดง 7. *D. wallichii*

6. ใบเรียงตรงข้าม หรือเกือบตรงข้าม

โคนและปลายก้านสีเขียวอ่อน 4. *D. glabra*

2. คำบรรยายชนิดพันธุ์

1) ชื่อวิทยาศาสตร์: *Dioscorea alata* L.

ชื่อสามัญ: ไกว กาย

ชื่อพื้นเมือง: มันเสา (ภาคกลาง) มันเลือด (พิษณุโลก)

ลำต้นเลื้อยพันในทิศทางทวนเข็มนาฬิกา ขาวได้ถึง 10 เมตร หัวใต้ดินรูปทรงกระบอก พองออกตอนปลายคล้ายกระบอก ในดินที่มีอายุหลายปี หัวใต้ดินสามารถยาวได้มากกว่า 1 เมตร บางสายพันธุ์มีลักษณะค่อนข้างกลม เปลือกหัวสีน้ำตาลแกมเทา เนื้อในหัวมีความผันแปรจากสีขาวแกมเหลืองไปจนถึงสีม่วงอมแดง โคนลำต้นอาจมีหนามแหลมกระจายห่างๆ ผิว

ลำต้นส่วนใหญ่สีม่วงอมแดง มีครีบทตามยาว 4 ครีบท ใบเดี่ยวเกิดตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อย ใบรูปไข่กว้างฐานใบเว้าลึกรูปหัวใจ ผิวใบเกลี้ยงเป็นมัน บริเวณโคนและปลายก้านใบพองออกเป็นกระเปาะและมีสีม่วงอมแดง ดอกเพศผู้ขนาดเล็กเกิดรวมกันเป็นช่อแบบแยกแขนงขนาดใหญ่ (Figure 2A และ 2B) ยาว 15-30 เซนติเมตร กลีบดอกสีเหลืองอมเขียว ดอกเพศเมียมีรังไข่รูปรีแกมรูปไข่ (Figure 2C) มักมีสีม่วงอมแดงตามแกนกลาง กลีบดอกสีเหลือง ผลทรงกลมแป้นออกเป็น 3 พู เมล็ดรูปหยดน้ำ มีปีกกลมสีน้ำตาลล้อมรอบ

การใช้ประโยชน์: หัวใต้ดินไม่มีพิษ กินได้ ชาวமலابர்ส่วนใหญ่เคยกินเป็นอาหารเนื่องจากมีรสอร่อย

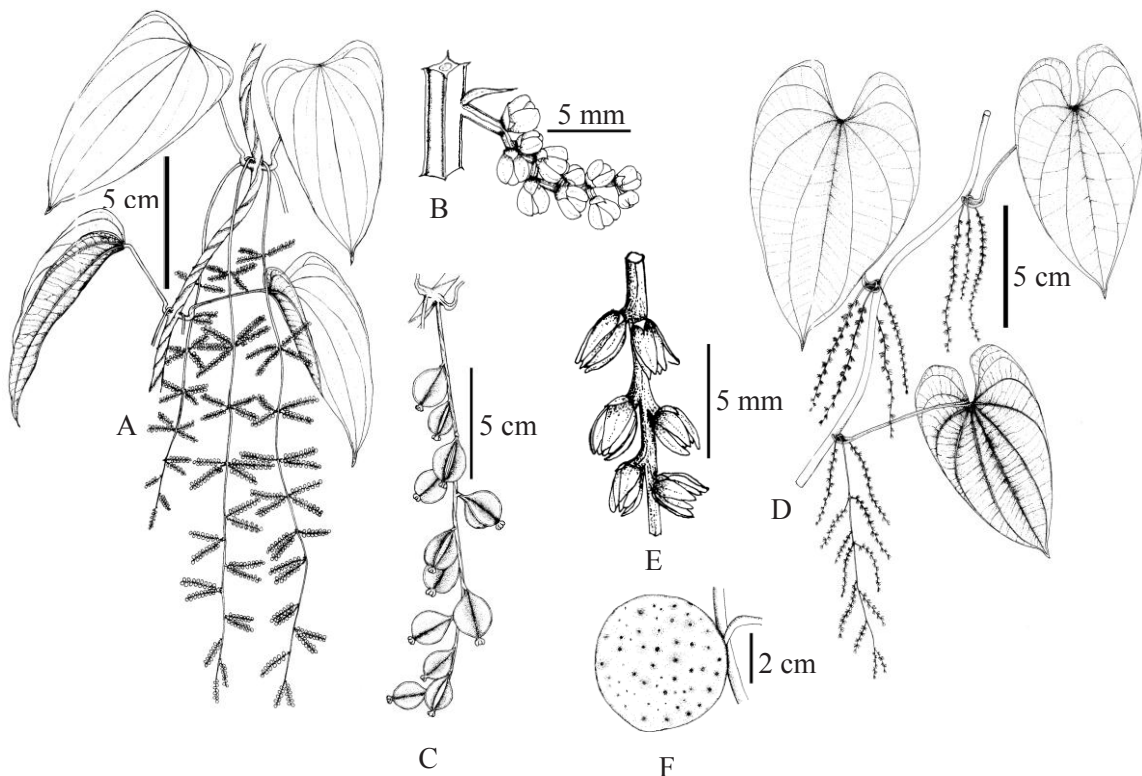

Figure 2 *Dioscoreaalata* L. (A-C) and *D. bulbifera* L. (D-F)

A. male plant, B. male flower, C. female flower, D. male plant, E. male flower
F. bulbil (A-C drawn from Thapayai 665, D-F drawn from Thapayai 663)

2) ชื่อวิทยาศาสตร์: *Dioscorea bulbifera* L.

ชื่อมลาปริ: มะกูด มละกูด

ชื่อพื้นเมือง: กลิ้งกลางดง (ภาคเหนือ) ว่านพระนิม (ภาคกลาง)

ลำต้นเลื้อยพันในทิศทางตามเข็มนาฬิกา ยาวได้ถึง 12 เมตร หัวใต้ดินทรงกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5-10 เซนติเมตร เปลือกหัวสีน้ำตาลเข้ม มีรากฝอยจำนวนมาก เนื้อในหัวสีเหลือง อาจพบหนามขนาดเล็กบริเวณโคนลำต้นบ้าง หัวตามซอกใบ (bulbil) ทรงกลม (Figure 2F) มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางตั้งแต่ 1-3 เซนติเมตร ไปจนถึง 7-12 เซนติเมตร ใบเดี่ยวเกิดเรียงสลับ ใบรูปไข่ถึงไข่กว้าง ฐานใบเว้าลึกรูปหัวใจ ผิวใบด้านบนเกลี้ยงเป็นมัน ก้านใบด้านบนมีร่องตามยาวคล้ายรางน้ำ ดอกเพศผู้ขนาดเล็ก เกิดเป็นช่อเดี่ยวหรือรวมกันเป็นช่อแยกแขนงขนาดใหญ่ (Figure 2D และ 2E) ยาว 10-20 เซนติเมตร กลีบดอก เมื่อเริ่มบานสีชมพูอ่อน เปลี่ยนเป็นสีเข้มขึ้นจนเป็นสีน้ำตาลอมแดง เมื่อใกล้โรย ดอกมีกลิ่นหอมแรง ดอกเพศเมียมีรังไข่รูปทรงกระบอก สีเขียว ผลทรงกระบอกแผ่ออกเป็น 3 พู แตกออกเมื่อผลแก่ เมล็ดมีปีกยาวติดด้านล่างของเมล็ด

การใช้ประโยชน์: หัวใต้ดินมีพิษ กินไม่ได้

3) ชื่อวิทยาศาสตร์: *Dioscorea decipiens*

Hook.f.

ชื่อมลาปริ: ทูด

ชื่อพื้นเมือง: มันขมิ้น (จันทบุรี) มันตึง (ภาคเหนือ)

ลำต้นเลื้อยพันในทิศทางทวนเข็มนาฬิกา ยาว 2-4 เมตร ทุกส่วนของพืชมีขนนุ่มปกคลุมหนาแน่น (Figure 3A) หัวใต้ดินรูปกระบอก ยาวประมาณ 15-20 เซนติเมตร เปลือกนอกสีเหลืองอ่อน เนื้อในหัวสีขาว และมีเมือกเหนียว หัวตามซอกใบ พบเป็นบางครั้งรูปไข่

หรือทรงกลม เปลือกนอกสีเทา เนื้อในสีขาวอมเหลือง ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1-3 เซนติเมตร ใบเดี่ยวเกิดตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อย ใบรูปไข่แกมรี ฐานใบมนหรือเว้าคั่น ดอกเพศผู้ขนาดเล็กเกิดรวมกันเป็นช่อแยกแขนงขนาดใหญ่ ยาว 10-15 เซนติเมตร กลีบดอก เมื่อเริ่มบานสีเขียวเข้ม เปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลอมแดงเมื่อใกล้โรย ดอกเพศเมียมีรังไข่รูปรี สีเขียว ผลทรงกลมแผ่ออกเป็น 3 พู เมล็ดกลมแบน มีปีกกลมล้อมรอบเมล็ด

การใช้ประโยชน์: ไม่มีพิษ หัวใต้ดินกินได้ รสขมเล็กน้อย

4) ชื่อวิทยาศาสตร์: *Dioscorea glabra* Roxb.

ชื่อมลาปริ: จะแฉ็ก จะแฉก

ชื่อพื้นเมือง: มันดง (ชลบุรี) มันตามราก (ภาคใต้)

ลำต้นเลื้อยพันในทิศทางทวนเข็มนาฬิกา ยาวได้ถึง 10 เมตร บริเวณโคนลำต้นมักพบหนามได้บ้าง หัวใต้ดินเกิดคล้ายรากเรียวยาวติดกับเหง้าจำนวนมาก ตอนปลายรากพองออกเป็นกระเปาะสะสมอาหาร เนื้อในหัวสีขาวและมีเส้นใยจำนวนมาก มีปริมาณแป้งน้อย ใบเดี่ยวเกิดตรงข้าม ใบบริเวณโคนต้นมักเป็นรูปสามเหลี่ยม ฐานใบรูปไข่ถึงรูปหัวใจ มนหรือเว้าคั่น เนื้อใบหนาแข็ง ผิวใบด้านบนสีเขียวเข้มเป็นมัน ผิวใบด้านล่างสีขาวนวล ดอกเพศผู้ขนาดเล็กเกิดรวมกันเป็นช่อขนาดใหญ่ (Figure 3C และ 3D) กลีบดอกเมื่อเริ่มบานสีเขียว เมื่อบานเต็มที่เปลี่ยนเป็นสีเหลือง ดอกเพศเมียมีรังไข่รูปรีแกมรูปไข่ (Figure 3E) สีเขียวเป็นมัน ผลทรงกลมแผ่ออกเป็น 3 พู (Figure 3F) แตกออกเมื่อผลแก่ เมล็ดมีปีกกลมล้อมรอบเมล็ด

การใช้ประโยชน์: หัวใต้ดินกินได้ ไม่มีพิษ แต่ชาวมลาปริไม่ค่อยนิยม เนื่องจากขูดยากและหัวมีเส้นเยอะ

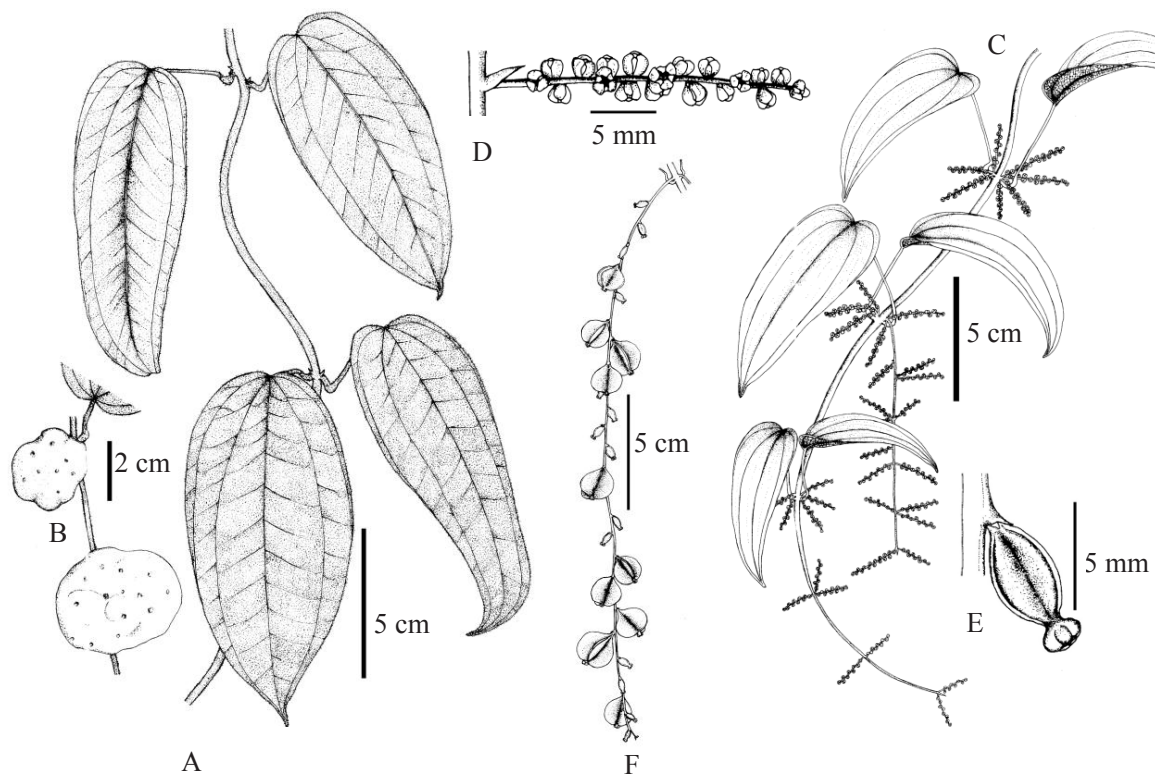

Figure 3 *Dioscorea decipiens* Hook.f. (A-B) and *D. glabra* Roxb. (C-F)

A. leaf and stem, B. bulbil, C. male plant, D. male flower, E. female flower

F. immature infructescence (A-B drawn from Thapayai 671, C-F drawn from Thapayai 672)

5) ชื่อวิทยาศาสตร์: *Dioscorea hamiltonii*

Hook.f.

ชื่อสามัญ: มะ สมะ

ชื่อพื้นเมือง: มันทัก (นครราชสีมา)

ลำต้นเรียวเล็กเลื้อยพันในทิศทางทวนเข็มนาฬิกา ขาวไม่เกิน 3 เมตร ผิวลำต้นมีร่องตื้นๆ ตามยาว รู้สึกสากมือเมื่อสัมผัส หัวใต้ดินโคนเรียวปลายพองออกคล้ายกระบอกขาวประมาณ 15-20 เซนติเมตร (Figure 4C) เนื้อในหัวสีครีมหรือขาวแกมเหลือง ใบเดี่ยวเกิดตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อยรูปไข่แกมรีฐานใบเว้าลึก ปลายใบเป็นติ่งแหลม เนื้อใบหนาแข็ง ก้านใบเป็นสันสี่เหลี่ยม

โคนและปลายก้านพองออกเป็นกระเปาะสีชมพูอมแดง กลีบเลี้ยงและกลีบดอกรูปไข่กลับ ดอกเพศผู้ขนาดเล็กเกิดรวมกันเป็นช่อเดี่ยวหรือช่อแยกแขนงขนาดใหญ่ (Figure 4A) ขาวได้ถึง 20 เซนติเมตร กลีบดอกสีเหลือง ดอกเพศเมียมีรังไข่รูปรีแกมรูปไข่ สีน้ำตาลอมแดง กลีบดอกอวบหนาสีเหลือง ผลทรงกลมแป้นออกเป็น 3 พู แตกออกเมื่อผลแก่ เมล็ดกลมแบน มีปีกกลมล้อมรอบเมล็ด

การใช้ประโยชน์: หัวใต้ดินกินได้ ชาวมาลาบรีนิยมนำไปต้มหรือเผากิน เนื่องจากมีรสหวานอร่อย

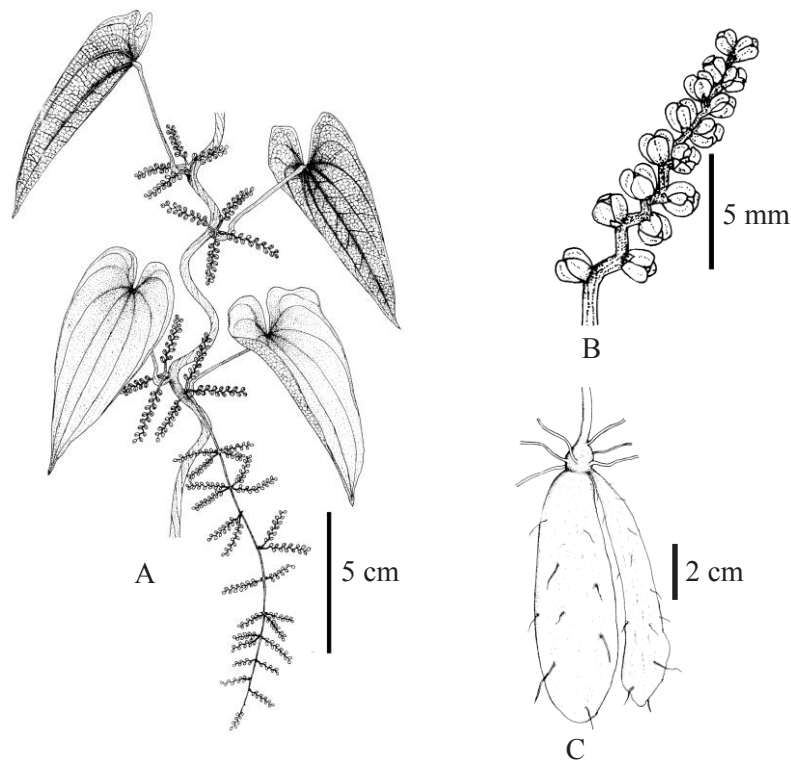

Figure 4 *Dioscorea hamiltonii* Hook.f. A. male plant, B. male flower, C. tuber (drawn from Thapyai 668)

6) ชื่อวิทยาศาสตร์: *Dioscorea pentaphylla* L.

ชื่อมลายู: กะโท

ชื่อพื้นเมือง: มันคันขาว (สุพรรณบุรี)

ลำต้นเลื้อยพันในทิศทางตามเข็มนาฬิกา ขาวได้ถึง 10 เมตร บริเวณโคนลำต้นมีหนามแหลม ตอนบนมีหนามขนาดเล็กกระจายห่างๆ ทุกส่วนของ พืชมีขนละเอียดสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น หัวใต้ดิน เกิดเป็นกลุ่ม 2-3 หัวต่อต้น รูปทรงกระบอกแกมรี ขาว 10-20 เซนติเมตร เปลือกหัวสีน้ำตาลแกมเทา มีรากฝอย ขนาดเล็กจำนวนมากปกคลุม เนื้อในหัวสีขาวและมี เมือกเหนียว ใบประกอบแบบฝ่ามือ เรียงสลับ ใบย่อย 3-5 ใบ (Figure 5A) รูปรีแกมรูปหอกกลับ ฐานใบรูปลิ้น ปลายใบแหลม ก้านใบย่อยสั้นมาก ก้านใบประกอบยาว ประมาณ 5-12 เซนติเมตร เนื้อใบหนาเหนียว ดอกเพศผู้ ขนาดเล็กมักเกิดรวมกันเป็นช่อขนาดใหญ่ ขาวได้ถึง 30 เซนติเมตร ดอกย่อยมีก้าน (Figure 5B) กลีบดอกสีขาว

ดอกเพศเมียมีรังไข่รูปรีแกมทรงกระบอก (Figure 5C) สีน้ำตาลอมแดง กลีบดอกสีเหลือง ผลทรงกระบอก แผล ออกเป็น 3 พู แตกออกเมื่อผลแก่ เมล็ดจำนวน 6 เมล็ด มีปีกรูปขอบขนาน ติดด้านล่างของเมล็ด

การใช้ประโยชน์: หัวใต้ดินมีพิษ หากกิน เข้าไปแล้วจะเกิดอาการคันและระคายเคืองในลำคอ

7) ชื่อวิทยาศาสตร์: *Dioscorea wallichii* Hook.f.

ชื่อมลายู: กะทาด

ชื่อพื้นเมือง: มันกะทาด (พิษณุโลก) เกรอะ (ชุมพร)

พืชล้มลุกขนาดใหญ่ เลื้อยพันในทิศทาง ทวนเข็มนาฬิกา ขาวได้ถึง 10 เมตร บริเวณโคน ลำต้น มักมีหนามแหลม ผิวลำต้นเกลี้ยงไม่มีขน หัวใต้ดิน โคน เรียวปลายพองออกคล้ายกระบอก ขาวประมาณ 20-30

เซนติเมตร เปลือกหุ้มสีเหลือง เนื้อในหุ้มขาวหรือสีครีม มีเมือกเหนียว ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่กว้างฐานใบเว้าลึก (Figure 5D) ปลายใบเป็นติ่งแข็งสั้นๆ เนื้อใบหนา แข็ง ผิวใบด้านบนเกลี้ยงเป็นมัน ก้านใบพองออกเป็นกระเปาะตอนโคนและปลายก้าน มีสีชมพูอมแดง ดอกเพศผู้ขนาดเล็กมาก (Figure 5E) เส้นผ่านศูนย์กลางดอกบานเพียง 1-2 มิลลิเมตร เกิดรวมกันเป็นช่อ ขาว ประมาณ 10-20 เซนติเมตร กลีบดอกสีเขียวย่อมน ดอก

เพศเมียมีรังไข่รูปรีแกมรูปไข่ สีน้ำตาลอมแดง กลีบดอกสีเขียวย่อมน ผลทรงกลมแผ่ออกเป็น 3 พู แตกออกเมื่อผลแก่ เมล็ดจำนวน 6 เมล็ด มีปีกกลมล้อมรอบเมล็ด

การใช้ประโยชน์: หัวใต้ดินกินได้ แต่ชาวมลาบรีเชื่อว่าต้องตัดหัวมันให้เป็นชิ้นเล็กๆ แล้วจึงนำไปเผากิน ห้ามกินชิ้นใหญ่ เพราะจะทำให้ถ่ายไม่ออก

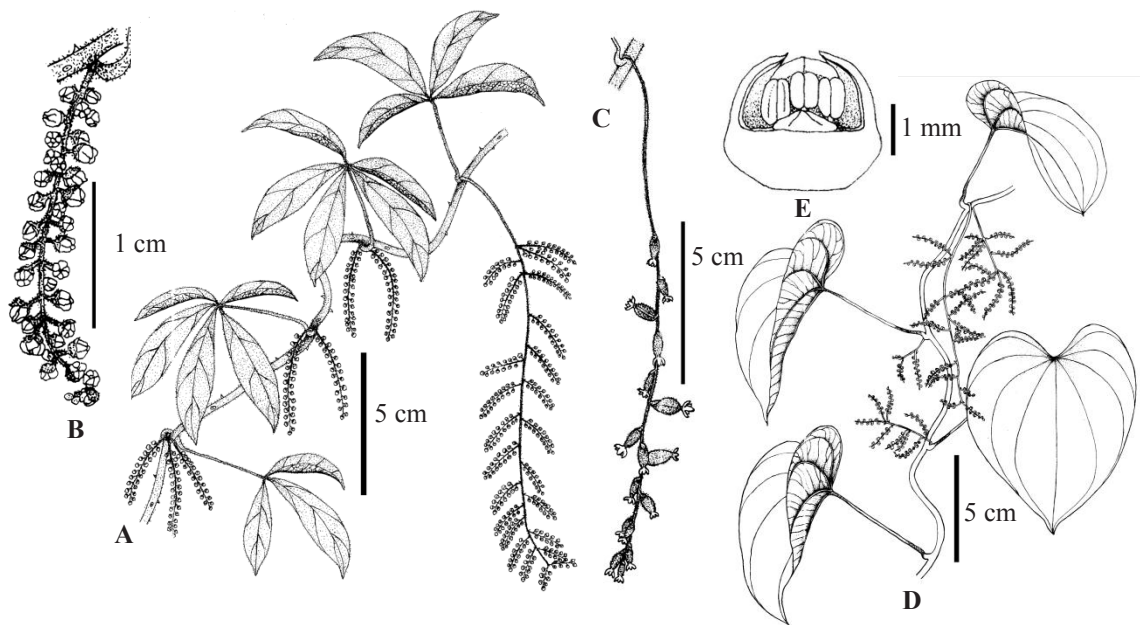

Figure 5 *Dioscorea pentaphylla* L. (A-C) and *D. wallichii* Hook.f. (D-E)

A. male plant, B. male flower, C. female flower, D. male plant, E. l-section male flower (A-C. drawn from Thapayai666, D-E. drawn from Thapayai669)

3. การขุดหาหัวมันป่า

หัวของมันป่าที่พบในการศึกษาครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ตามอายุของหัวและการสะสมอาหาร โดยกลุ่มแรกจะเป็นหัวใต้ดินที่มีอายุยืนหลายปี สามารถสะสมอาหารเพิ่มขึ้น ทำให้มันป่ากลุ่มนี้มีหัวใต้ดินขนาดใหญ่ บางครั้งอาจมีความยาวได้มากกว่า 50 เซนติเมตร เช่น ไก่ว และกะทาด กลุ่มที่สองเป็นหัวใต้ดินที่มีอายุปีเดียว สะสมอาหารไว้ได้จำกัด ทำให้มีหัวใต้ดินขนาดเล็ก และมักพบหัวเก่าของปีที่แล้ว เหี่ยวแห้งติดอยู่กับ

หัวเก่าที่กำลังเติบโต เช่น ทรูด มะ และ กะโท ชาวมลาบรีมีวิธีการขุดหาหัวมันป่าที่มีความพิเศษคือ เมื่อพบลำต้นของมันชนิดที่รู้จักว่ากินได้ และคาดว่าหัวใต้ดินขนาดใหญ่ได้แล้ว ชาวมลาบรีจะใช้เสียมขุดดินทางด้านข้างลำต้นเพียงข้างใดข้างหนึ่ง ในแนวทะแยงลงไปด้านล่างจนพบหัวมัน จากนั้นจะเลือกตัดเฉพาะส่วนของหัวมันก่อนลงไปทางด้านล่าง เหลือส่วนบนของหัวมันที่ติดกับเหง้า (Figure 6) ไว้เพราะเชื่อว่ามันปาด้านนั้นๆ จะยังไม่ตาย และสามารถเกิดหัวมันขึ้นมาได้ใหม่ในปีถัดไป

(จันทร์ สุชนศิริ, 2559 การสัมภาษณ์) แต่จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าต้นมันป่าที่ถูกขุดหัวไปแล้วนี้จากปีก่อน มีทั้งส่วนที่รอดชีวิตและตายไป เนื่องจากเมื่อขุดหัวมันไปแล้ว ชาวมลาบรีไม่ได้กลบดินกลับลงไปใหม่ในหลุมที่ขุด ซึ่งอาจทำให้เหง้าและหัวมันที่เหลืออยู่แห้งตายไป

ส่วนต้นมันบางส่วนที่อยู่รอดชีวิต อาจเป็นเพราะยังคงเหลือเหง้าและหัวมันที่ไม่เสียหายอยู่มากพอ โดยชาวมลาบรีเชื่อว่าสามารถกลับมาขุดหัวมันป่าจากต้นเก่าที่เคยถูกขุดหัวไปแล้วได้อีกเมื่อเวลาผ่านไปประมาณ 2-3 ปี (ต๋านึง ศรีร้องกวาง, 2559 การสัมภาษณ์)

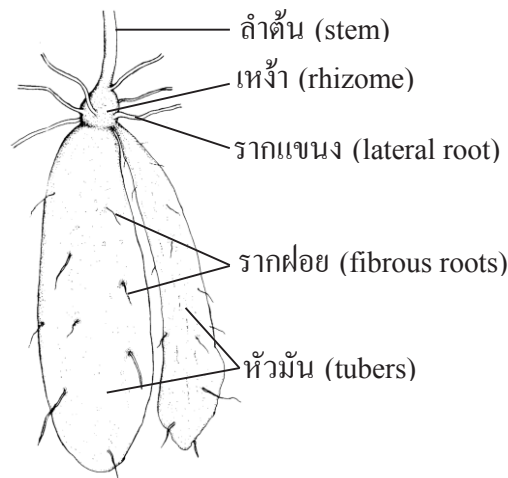

Figure 6 Tuber structure of Wild Yam species

วิธีการจดจำชนิดที่กินได้และไม่ได้ ชาวมลาบรีจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ได้แก่ พ่อและแม่ หรือผู้มีประสบการณ์ในหมู่บ้าน โดยโอกาสในการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นในขณะที่เดินหาของป่าไปด้วยกัน ไม่ได้มีการสอนกันอย่างเป็นทางการ จากการสัมภาษณ์ นายจันทร์ สุชนศิริ อายุ 47 ปี และนายต๋านึง ศรีร้องกวาง อายุ 49 ปี ชาวมลาบรีที่มีประสบการณ์ขุดหาหัวมันป่ากินเป็นอาหาร และเคยดำรงชีพอยู่ในป่าก่อนที่จะอพยพมาอยู่ในศูนย์เรียนรู้ฯ แห่งนี้ กล่าวว่าพวกเขาจดจำชนิดมันป่าจากลักษณะของลำต้น (เถา) ใบและหัวมัน เป็นประการสำคัญ ว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับมันที่รู้จักและกินได้หรือไม่ ไม่เคยแยกชนิดจากลักษณะของดอกและผล ตามหลักการทางพฤกษศาสตร์แต่อย่างใด ดังนั้นเมื่อไม่รู้จำชนิดก็จะไม่มีการลองผิดลองถูก เพื่อเสี่ยงกินหัวมันป่าที่ไม่รู้จัก เพราะชาวมลาบรีทราบดีว่ามันป่าบางชนิดมีพิษ ที่กินแล้วอาจเกิดอันตรายถึงชีวิตได้

4. วิธีปรุงเป็นอาหาร

ชาวมลาบรีไม่มีขั้นตอนของการเตรียมหรือกำจัดสารพิษที่อาจจะมียูอยู่ในหัวมันป่าออกไปแต่อย่างใด เมื่อขุดหัวมันป่าได้แล้ว จะไม่มีการปอกเปลือกหรือนำไปแช่น้ำ แต่จะนำหัวมันที่ได้ไปทำให้สุกด้วยความร้อนโดยตรง จากการเผาในกองไฟ เรียกวิธีการนี้ว่า “หมก” (ต๋านึง ศรีร้องกวาง, 2559 การสัมภาษณ์) หากเป็นหัวมันป่าที่มีขนาดใหญ่ก็ต้องคอยใช้ไม้พลักให้หัวมันสุกทั่วถึงกัน เมื่อหัวมันสุกได้ที่แล้ว ชาวมลาบรีจะกินมันป่านี้อาหาร โดยไม่มีการปรุงรสหรือนำไปประกอบกับอาหารอื่น

นอกจากการนำหัวมันไปเผาในกองไฟแล้ว ยังมีการนำหัวมันไปใส่ในกระบอกไม้ไผ่อาจมีการเติมน้ำพอประมาณ แล้วจึงนำกระบอกไม้ไผ่ที่มีหัวมันอยู่เข้าไปเผาไฟเพื่อให้หัวมันสุก เรียกวิธีการนี้ว่า “หลาม” ซึ่งการหลามนี้นิยมทำกับหัวมันที่มีขนาดใหญ่ เพราะว่าความร้อนจากการหมก ไม่สามารถทำให้เนื้อที่อยู่

ด้านในห้วมันสุกได้ทั่วถึงคั่น ถ้าจะรอให้เนื้อภายในสุก ห้วมันด้านนอกก็จะไหม้เสียก่อน มากไปกว่านี้ การหลามยังนิยมใช้ทำกินเมื่ออยู่ที่บ้านพักมากกว่า เนื่องจากมีขั้นตอนและต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้น ต่างจากการหมกที่สะดวก รวดเร็ว เหมาะแก่การกินเป็นอาหารในขณะเดินทางหรือออกหาอาหารในป่า (จันทร์ สุชนศิริ, 2559 การสัมภาษณ์)

สรุป

ชนิดของมันป่าที่พบในพื้นที่ป่าธรรมชาติ ศูนย์เรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนน้ำสะเนียน-ห้วยลู่ อ. เมือง จ. น่าน จำนวนทั้งสิ้น 7 ชนิด จำแนกตามความรู้และประสบการณ์ของชาวมลลาริ เป็นชนิดที่กินได้ 5 ชนิด และชนิดที่กินไม่ได้ 2 ชนิด โดยชาวมลลาริสามารถจดจำชนิดของมันป่าได้อย่างถูกต้อง จากลักษณะของหัวได้ดิน ลำต้นและใบที่แตกต่างกัน การนำห้วมันป่าไปรับประทานจะต้องทำให้สุกด้วยความร้อน ได้แก่ การเผาในกองไฟ (หมก) หรือเผาในกระบอกไม้ไผ่ (หลาม) ซึ่งความรู้และทักษะในการขุดหาห้วมันป่า รวมไปถึงวิธีการปรุงเป็นอาหาร จะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่มีประสบการณ์ดำรงชีวิตในป่ามาก่อน แต่ในปัจจุบันชาวมลลาริได้เข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้าน ไม่ได้ใช้ชีวิตเร่ร่อนในป่าแบบดั้งเดิมอีกแล้ว จึงทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากมันป่าไม่ได้ถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานของชนเผ่ามลลาริ ซึ่งอาจจะทำให้องค์ความรู้ดังกล่าวสูญหายไปได้ในอนาคต

คำนิยม

ขอขอบคุณ กองบริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัย สำนักงานหอพรรณไม้ (BKF) กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร (BK) กรมวิชาการเกษตร ที่อนุญาตให้ผู้วิจัยเข้าศึกษาตัวอย่างพันธุ์ไม้รักษาสภาพและค้นคว้าเอกสารงานวิจัย ขอขอบคุณนายจันทร์ สุชนศิริ นายดำเนิน

ศรีร้องกวาง นายพิมล เจริญศิริพนา นายพินิจ เจริญศิริพนา และชาวมลลาริที่ให้อบรมชนิดพันธุ์และการใช้ประโยชน์ของมันป่าในพื้นที่ศึกษา

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กัญจน์ชญา เม้าสัว และจรัชธร บุญญานุภาพ. 2557. การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง สาเหตุ และผลกระทบของการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณลุ่มน้ำสาขาน้ำสมุนตอนล่าง จังหวัดน่าน. วารสารวนศาสตร์ 33 (2): 131-148.

คมกริช เศรษฐบุบผา และดวงใจ สุขเฉลิม. 2522. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวมูเซอคำ บ้านห้วยปลาหลด ตำบลแม่ละเมา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. วารสารวนศาสตร์ 28 (1): 29-39.

นเรนทร์ จินะรักษ์. 2555. ทศนคติชนเผ่ามลลาริกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในจังหวัดน่าน. รายงานการวิจัยกระบวนการวิชาวแบบฝึกหัดการวิจัยปัญหาเศรษฐกิจปัจจุบัน. คณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

หมื่นวาลี. 2537. ผีตองเหลือง (Phi Tong Luang: The Malabri Hilltribe). สำนักพิมพ์รวมสาสน์. กรุงเทพฯ.

ศูนย์เรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ชุมชนน้ำสะเนียน-ห้วยลู่ ตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. 2559. ข้อมูลประชากรมลลาริ หมู่ที่ 5 ตำบลสะเนียน อำเภอเมือง จังหวัดน่าน. เอกสารเผยแพร่ศูนย์เรียนรู้ฯ.

Chayamarit, K. 1992. Poisonous Plant in Thailand. Thai Forest Bulletin (Botany) 19: 31-99.

Coursey, D.G. 1967. Yams: an account of the nature, origins, cultivation and utilization of the useful member of the Dioscoreaceae. Longmans, London.

- Flatz, G. 1963. The Mrabri: Anthropometric Genetic and Medical Examination. **Journal of Siam Society** 2: 161-177.
- Geo-Informatics and Space Technology Development Agency (Gistda). 2016. **Map of Khun Nam Sanien-Huay Loo Learning Centre, Muang District, Nan Province**. Available sources: <http://terminal.gistda.or.th>, July 20, 2016.
- Laurent, C. 2001. **The Mrabri in Laos: a world under the canopy**. White Lotus, Bangkok.
- Thapyai, C. 2004. **Taxonomic Revision of Dioscoreaceae in Thailand**. Ph.D. Thesis, Kasetsart University.
- Wilkin, P. and C. Thapyai. 2009. Dioscoreaceae. **Flora of Thailand** 10 (1): 1-140.
-